

Word behaviorology in mystical language (A path in analyzing the process of mystical language formation)

Vol. 13, No. 1, Tome 67
pp. 357-389
March & April 2022

Fatemeh Alsadat Madani¹ , Sayyed Ali Asghar Mirbagheri Fard^{2*} , &
Sayyede Maryam Rozatian³

Abstract

Analyzing the process of mystical language formation, considering its main source, i.e. Qur'an, is an important new field of research. Due to the variety and extent of mystical texts, it requires fundamental and innovative researches so as to discover the hidden dimensions of this language. The aim of this research is then presenting a new proposed model for analyzing the process of mystical language formation, which is introduced as word behaviorology. Word behaviorology that analyzes the semantic changes of Qur'anic words in mystical textbooks is a step toward innovative analysis of the process of mystical language formation. Word behaviorology model, using the advantages of Kurt Lewin's field theory in psychology and Izutsu's theory, creates a new form of mystical language analysis. Both Lewin's field theory, due to its considering environmental effects on behavior, and Izutsu's theory, due to its considering the direct influence of Qur'an on mysticism, Islamic Sufism, basic and relative meaning, are very helpful in this research. The achievement of this research is that it presents word behaviorology as a new path toward mystical language analysis.

Keywords: Qur'an, Mystical language, Word behaviorology, Relative meaning, Tawbah

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

1. PhD Candidate of Persian Language and Literature (Mystical Literature) University of Isfahan, Isfahan, Iran; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3328-0435>
2. Corresponding author: Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran; Email: a.mirbagherifard@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6044-471X>
3. Associate professor, Department of Persian Language and Literature, University of Isfahan, Isfahan, Iran; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1429-2409>

Received: 8 June 2020
Received in revised form: 25 September 2020
Accepted: 12 November 2020

1. Introduction

Mystical language, originating from all Islamic sources, is primarily related to the Qur'an, and its most important manifestation is mystical-literary works. The analysis of the reflection of this language based on word behaviorology opens a new path in the analysis of the process of formation of this language. Lewin's field theory is in the field of psychological studies and is used in the analysis of human behavior and the factors affecting it. This theory measures a person's behavior based on the environment around them. The reason for paying attention to this theory and introducing it to the field of linguistic studies is that due to its focus on the effect of environmental factors, it can be helpful in word analysis and the effect of environmental factors on its semantic changes in mystical language. The various dimensions, perspectives and details of Lewin's theory and its various applications in the analysis of psychological events are not the purpose of this study. What makes the basis of this research is the main ideas of Lewin's theory which are redefined according to their application in mystical language. On the other hand, in completing this research, what provides the effective and creative application of Lewin's theory is the use of Izutsu's theory in the book of *God and Man in the Qur'an*. In the second chapter of the book, by discussing "the Qur'an and the Post-Qur'anic systems", he analyzes the direct impact of the Qur'anic system on subsequent conceptual systems, including Islamic mysticism. Furthermore, his discussions in the field of semantics, including basic meaning and relative meaning, which pay attention to the meaning of words, were used to analyze the semantic changes of Qur'anic words in mystical texts. Based on the creative use of theories and considering the differences that arise due to their application in mystical texts and the field of mystical language, these theories are used in a reconstructed process in this research. This application can lead to a new model in the analysis of mystical language.

This template is provided for analyzing the language of phrases and mystical teaching texts. This research is done with the focus on the word

Tawbah (repentance) in the text of Al-Ta'aruf Li-Madhhab Al-Tasawwuf by Al-Kalabadi. The authors have also written another article on "Analysis of the process of formation of mystical language".

Research Question

The main question of this research is whether Lewin's field theory of psychology and Izutsu's theory of mystical language can be used to introduce the word behaviorology as a new way in analyzing the process of mystical language formation?

Research Hypothesis

The hypothesis of this research is that according to the capabilities of Lewin's field theory in psychology, by taking its focus away from man and his behavior, the focus of the theory can be shifted on the field of words and its behavior in mystical texts and with some fundamental changes, it can be introduced to the field of language studies. Therefore, by using the aforementioned theories, in a reconstructed process, a new model called the behavior of the word can be presented.

2. Methodology

Based on its purpose, this research is a fundamental one that seeks to introduce a new model for the analysis of mystical language. The method of this research, considering its approach to the research problem, is descriptive-analytical in which researchers, using the mentioned theories, try to describe a new topic. The method of collecting information is also library type. Accordingly, first in the theoretical part of the research, an introduction is provided in explaining the theories, and then a new form of combining the two theories in the behavioral model of the word is presented. At the end, an example of the application of the new pattern will be shown.

3. Literature Review

This study, which for the first time presents a behavioral model of the word with the aim of analyzing the process of formation of mystical language in the Qur'an and shows an example of its use, does not have much research background; Therefore, considering the main aspects of the research, some of the works that have paid attention to the formation of mystical language, its relationship with the Qur'an and the creation of a model, have been mentioned in the text of the article in the literature review section of the research.

The theoretical foundations of the present study include part of Izutsu's theory in the book of *God and Man in the Qur'an*, as well as Kurt Lewine's field theory, the main ideas of which are introduced in the text of the article.

4. Results

The results of this study are: 1. This study as a step in analyzing the process of formation of mystical language, focusing on two points, namely the direct impact of the Qur'an on Islamic mysticism and mystical language according to Izutsu's theory and the creative use of Lewine's field theory in psychology, has designed the behavioral model of the word in mystical language; 2. This model, by including the environments that are formed around the word in the mystical text, showed that the behavioral model of the word can be used over time, with the aim of analyzing the semantic changes of words imported from the Qur'an to mystical teaching texts and by analyzing the semantic changes of the words in mystical texts, the evolution of mystical language can be studied. 3. The behavior of the word showed that a Qur'anic word entering the system of Islamic mysticism, when used by a writer in composing a mystical text, has four environments; lexical environment, mystical-linguistic environment, textual environment and other texts environment. The analysis of the interaction of these four environments in mystical teaching texts can draw a timeline which shows how the word

entered into mysticism originated from the Qur'an and what new meanings it has received following the influence of the mysticism and Islamic Sufism based on environmental influences.⁴ The application of this model shows that Qur'anic words have relative meanings by entering the mystical educational texts under the influence of the four environments. The meanings that are different from the Qur'anic meaning of the word and as a result of being in the conceptual system of Islamic mysticism have been loaded on the words and sometimes from the combination of words, new combinations have emerged which, although not used directly in the Qur'an, they have Qur'anic roots. Drawing a pattern based on the word "Tawbah" (repentance) in Al-Ta'aruf showed that the word "Tawbah" entering this educational text, due to the influence of the mentioned environments, carries relative meanings which, although different from the Qur'anic meaning and formed under the influence of Islamic mysticism and Sufism, they are yet under the influence of the great Qur'anic system. Therefore, according to the behavioral model of the word, in the process of formation of mystical language based on mystical educational texts, Quranic words accept new meanings by entering the system of Islamic mysticism, and by moving through a mystical-linguistic path, they create and develop a mystical language.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱۳، ش ۱ (پیاپی ۶۷) فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۱، صص ۳۵۷-۳۸۹

مقاله پژوهشی

<http://dori.net/dor/20.1001.1.23223081.1401.0.0.27.9>

رفتارشناسی واژه در زبان عرفانی (مسیری در تحلیل فرایند شکل‌گیری زبان عرفانی)

فاطمه‌السادات مدنی^۱، سید علی‌اصغر میرباقری فرد^{۲*}، سیده مریم روضاتیان^۳

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی - گرایش ادبیات عرفانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

۲. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۱۹

چکیده

تحلیل فرایند شکل‌گیری زبان عرفانی با توجه به سرچشمه اصلی آن یعنی قرآن، ساحت پژوهشی مهم و تازه‌ای است که به دلیل تنوع و وسعت متون عرفانی، پژوهش‌های بنیادین و خلاقانه‌ای را می‌طلبد که بتوانند در کشف ابعاد پنهان این زبان راهگشا باشند. بنابراین هدف این پژوهش ارائه یک الگوی پیشنهادی تازه برای تحلیل فرایند شکل‌گیری زبان عرفانی است که با عنوان رفتارشناسی واژه معرفی می‌شود. رفتارشناسی واژه که به تحلیل تغییرات معنایی واژه‌های قرآنی در متون تعلیمی عرفانی می‌پردازد، گامی در جهت تحلیل خلاقانه فرایند شکل‌گیری زبان عرفانی است. الگوی رفتارشناسی واژه، با بهره‌گیری از مزیت‌های نظریه میدانی^۱ کرت لوین^۲ در روان‌شناسی و نظریه ایزوتسو، شکل تازه‌ای از تحلیل زبان عرفانی را پدید می‌آورد. نظریه میدانی لوین به سبب توجه به تأثیرات محیطی بر رفتار^۳ و نظریه ایزوتسو به دلیل توجه به تأثیر مستقیم قرآن بر عرفان و تصوف اسلامی و مبحث معنی اساسی و معنی نسبی در این پژوهش کارآمدند. دستاورد پژوهش آن است که رفتارشناسی واژه را به عنوان راهی تازه در جهت تحلیل زبان عرفانی ارائه می‌کند.

واژه‌های کلیدی: قرآن، زبان عرفانی، رفتارشناسی واژه، معنی نسبی، توبه

E-mail: a.mirbagherifard@gmail.com

* نویسنده مسئول مقاله:

۱. مقدمه

زبان عرفانی در سرچشمه گرفتن از همه منابع اسلامی در درجه نخست با قرآن ارتباط می‌یابد و مهم‌ترین جلوه‌گاه آن آثار عرفانی - ادبی است. تحلیل بازتاب این زبان براساس رفتارشناسی واژه، مسیری نو را در تحلیل فرایند شکل‌گیری این زبان می‌گشاید. نظریه میدانی لوین در حوزه مطالعات روان‌شناسی است و در تحلیل رفتار آدمی و عوامل مؤثر بر آن کاربرد دارد. این نظریه رفتار شخص را بر مبنای محیط‌هایی که پیرامون وی واقع می‌شود، می‌سنجد. دلیل توجه به این نظریه و وارد کردن آن به حوزه مطالعات زبانی آن است که به سبب تمرکز بر تأثیر عوامل محیطی می‌تواند در تحلیل واژه و تأثیر عوامل محیطی بر تغییرات معنایی آن در زبان عرفانی راهگشا باشد. ابعاد مختلف، زوایا و جزئیات نظریه لوین و انواع کاربردهای آن در تحلیل رویدادهای روان‌شناختی منظور نظر این پژوهش نیست و آنچه اساس این پژوهش قرار می‌گیرد، ایده‌های اصلی نظریه لوین است که طبق کاربرد آن‌ها در زبان عرفانی بازتعریف می‌شوند. از سوی دیگر آنچه در تکمیل این پژوهش، کارآمدی استفاده خلاقانه از نظریه لوین را فراهم می‌کند، بهره‌گیری از نظریه ایزوتسو در کتاب *خدا و انسان در قرآن* است. او در فصل دوم این کتاب با مطرح کردن مبحث قرآن و دستگاه‌های پس از قرآنی، تأثیر مستقیم دستگاه قرآن را بر دستگاه‌های تصویری پس از آن از جمله عرفان و تصوف اسلامی تحلیل می‌کند. همچنین مباحث وی در زمینه معنی‌شناسی از جمله معنی اساسی و معنی نسبی که به معنی واژه‌ها توجه دارند، برای تحلیل تغییرات معنایی واژه‌های قرآنی در متون عرفانی کارآمدند. بر مبنای توجه به استفاده خلاقانه از نظریه‌ها و با در نظر گرفتن تفاوت‌هایی که به اقتضای کاربرد آن‌ها در متون عرفانی و حوزه زبان عرفانی پدید می‌آید، این نظریه‌ها در فرایندی بازسازی‌شده در این پژوهش به کار گرفته می‌شوند. این کاربرد می‌تواند به ارائه الگوی تازه‌ای در تحلیل زبان عرفانی منجر شود.

این الگو برای تحلیل زبان عبارت و متون تعلیمی عرفانی ارائه می‌شود. متون تعلیمی عرفانی که به نثر تألیف شده‌اند، از عرصه‌های بروز و ظهور زبان عرفانی‌اند و از آن‌جا که هدف آن‌ها تعلیم است، زبانی بی‌پیرایه و مستقیم دارند، بنابراین تحلیل رفتارشناسی واژه را از آن‌ها آغاز می‌کنیم. این پژوهش با محوریت واژه توبه در متن *التعرف لمذهب التصوف* کلابادی انجام می‌شود.

با توجه به اهمیت تحلیل فرایند شکل‌گیری زبان عرفانی، پرسش اصلی این پژوهش آن است که آیا می‌توان با استفاده از نظریه میدانی لوین در روان‌شناسی و نظریه ایزوتسو درباره زبان عرفانی، رفتارشناسی واژه را به‌عنوان مسیری نو در تحلیل فرایند شکل‌گیری این زبان معرفی کرد؟

فرضیه این پژوهش آن است که با توجه به قابلیت‌های نظریه میدانی لوین در روان‌شناسی، می‌توان با خارج ساختن آن از تمرکز بر انسان و رفتار او و تغییر محل تمرکز نظریه بر حوزه واژه و رفتارشناسی آن در متون عرفانی، آن را با تغییراتی اساسی به حوزه مطالعات زبان وارد ساخت و با استفاده از نظریه‌های مذکور در فرایندی بازسازی‌شده، الگوی تازه را با عنوان رفتارشناسی واژه ارائه کرد.

این پژوهش براساس هدف، بنیادی است که می‌کوشد الگوی تازه‌ای را برای تحلیل زبان عرفانی معرفی کند. روش این پژوهش براساس شیوه نگارش به مسئله تحقیق، توصیفی - تحلیلی است که در آن پژوهشگران با استفاده از نظریه‌های مذکور، به تشریح مبحث تازه می‌پردازند. شیوه جمع‌آوری اطلاعات نیز از نوع کتابخانه‌ای است.^۱ بر این اساس ابتدا در بخش نظری پژوهش، مقدماتی در تبیین نظریه‌ها بیان می‌شود سپس شکل تازه ترکیب دو نظریه در الگوی رفتارشناسی واژه ارائه می‌شود. در پایان نیز نمونه‌ای از کاربرد الگوی تازه نشان داده خواهد شد.^۲

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش درباره زبان عرفانی حوزه‌ای تازه است که زوایا و ابعاد مختلفی دارد. گرچه پژوهش‌های بسیاری در این زمینه انجام شده، هنوز بسیاری از موضوعات آن تبیین و بسیاری از ابهامات آن حل نشده است. تاکنون ارائه یک راهکار تازه برای تحلیل فرایند شکل‌گیری این زبان با بهره‌گیری از نظریه‌های گوناگون، موضوع پژوهشی در این زمینه نبوده است. این پژوهش که برای نخستین‌بار الگوی رفتارشناسی واژه را با هدف تحلیل فرایند شکل‌گیری زبان عرفانی از قرآن ارائه می‌کند و نمونه‌ای از کاربردی آن را نشان می‌دهد، پیشینه پژوهشی بسیاری ندارد؛ بنابراین با در نظر گرفتن وجوه اصلی پژوهش به برخی از آثاری که درباره شکل‌گیری زبان عرفانی، ارتباط آن با قرآن و ایجاد الگو توجه

داشته‌اند، اشاره می‌شود: کلابادی در *التعرف* با اشاره به تفاوت مقام‌های بندگان معتقد است که صوفیان در علم خویش الفاظی را وضع کردند که اهل آن مذهب معنی آن‌ها را دریابند و ناهلان از دریافت معنی آن‌ها بازمانند. (ر.ک. کلابادی، ۱۳۹۹، ص. ۳۶۹-۳۷۰). نوپا (۱۹۷۰م، ترجمه سعادت، ۱۳۷۳) در کتاب *تفسیر قرآنی و زبان عرفانی* می‌کوشد تا با نقد نظر کلابادی، ناکارآمدی آن را در تحلیل زبان عرفانی روشن کند، سپس براساس سیر استکمالی تفاسیر نشان دهد که زبان عرفانی در تفاسیر قرآنی ریشه دارد، چنانکه تفاسیر قرآن در طول زمان از مرحله به‌کارگیری ساده واژه‌های قرآنی به حوزه‌های تخیل و تجربه روحانی وارد شدند و زبان عرفانی را شکل دادند. ایزوتسو (۱۹۶۴م، ترجمه آرام، ۱۳۹۸) کتاب *خدا و انسان در قرآن* را با هدف تبیین جهان‌بینی قرآن در نه فصل نگاشت. هرچند هدف وی تحلیل زبان عرفانی نیست، او در بخش دوم از فصل دوم این کتاب ذیل عنوان «قرآن و دستگاه‌های پس از قرآنی» به نکته مهمی درباره زبان عرفانی اشاره می‌کند و در بحثی محدود تأثیر مستقیم دستگاه تصویری قرآن را بر دستگاه‌های پس از آن از جمله عرفان و تصوف اسلامی تحلیل می‌کند. او معتقد است که قرآن به‌عنوان یک دستگاه تصویری عظیم بر دستگاه‌های پس از خود همچون عرفان و تصوف اسلامی اثر گذاشت، بنابراین واژه‌های به‌کار رفته در این دستگاه‌ها، تحت تأثیر واژه‌های قرآن قرار دارند. محمدی کله‌سر (۱۳۹۳) در مقاله «نقش تأویل در گسترش زبان عرفان» معتقد است که عامل اصلی شکل‌گیری و گسترش زبان عرفان، تأویل است. نویسنده با پرداختن به تأویل مستقیم و تأویل غیرمستقیم در زبان عرفان بیان می‌کند که «ساده‌ترین شکل تأویل به صورت ساخت بنیادینی ظهور می‌کند که نمونه‌های آن را در تفاسیر قرآن و تأویل‌های صوفیانه از داستان‌ها و تمثیل‌ها و... می‌توان دید. در سویی دیگر، تأویل‌های غیرمستقیم با خارج کردن زبان از بافت معمول و موجود و ورود به بافتی نو و تجربه نشده، به گسترش زبان عرفان کمک می‌کنند» (۱۳۹۳، صص. ۱۱۶-۱۱۷). میرباقری‌فرد و محمدی (۱۳۹۵) در مقاله «عبارت و اشارت در زبان عرفانی» با بررسی اقوال عرفا به تعریف دو شاخه زبان عرفانی؛ یعنی عبارت و اشارت و تبیین ویژگی‌های این دو شاخه پرداخته‌اند. هدف اصلی مقاله متمرکز بر دو شاخه عبارت و اشارت در زبان عرفانی است، اما نویسندگان در بخش «تبیین خصوصیات زبان عرفانی»، عناصر اصلی شکل‌گیری زبان عرفانی را چنین برشمرده‌اند: متکلم، مخاطب، مصدر معنا و مفاهیمی که به

دو شاخه زبان عرفانی بیان می‌شود (ر.ک. ۱۳۹۵، ص. ۱۹۸). سپس به منظور تبیین ویژگی‌های دو شاخه زبان عرفانی، به این عناصر پرداخته‌اند و برآیند این بررسی را در یک جدول با عنوان «عناصر مؤثر در شکل‌گیری زبان عرفانی» ارائه کرده‌اند (ر.ک. همان، ص. ۲۱۲). همچنین در زمینه ارتباط زبان عرفانی با قرآن، فولادی (۱۳۸۹) در پیش‌گفتار کتاب *زبان عرفان* بیان می‌کند که «... زبان عرفان در حوزه اسلام، گسترش زبان قرآن است. این واقعیت، نه تنها از کاربرد واژگان قرآنی در آثار عرفانی، بلکه همچنین از همگونی چشم‌اندازهای ساختاری زبان عرفان و زبان قرآن برمی‌آید» (۱۳۸۹، ص. ۱۷). هدف وی آن است که «... چشم‌اندازهای ساختاری «زبان عرفان» را در «نثر عرفانی فارسی» بازکاود...» (همان، ص. ۱۸). حسینی میرآبادی و محمد بیگی (۱۳۹۷) نیز در مقاله «زبان عرفان در قرآن و ادب فارسی» با تمرکز بر مفاهیمی در عرفان اسلامی مانند: وحدت وجود، عشق، ولایت، سیروسلوک و فنا و بقا به دنبال اثبات این نکته‌اند که عرفان و تصوف ریشه قرآنی دارد و برگرفته از عرفان دیگر فرهنگ‌ها نیست. در زمینه ارائه الگوی برای تحلیل متون عرفانی در حوزه واژه‌ها نیز جلالی (۱۳۹۴) در مقاله «دُرَج معانی الگوی تحلیل واژگانی متون عرفانی» الگویی با عنوان «دُرَج معانی» برای تحلیل متون عرفانی براساس واژه‌ها ارائه می‌کند که حوزه معنایی هر واژه و ارتباط آن را با سایر واژه‌ها در متن بررسی می‌کند. نویسنده برای کاربست الگو بر متنی برگزیده از مقالات شمس تمرکز کرده است. این الگو «... برپایه اصول وجوه مختلف معانی واژگان، نظریه نظم، شبکه‌های معنایی متصور در بافت متن، تحلیل درون‌متنی و فرامتنی گزاره‌های عرفانی استوار است» (۱۳۹۴، ص. ۱۱۰).

۳. چارچوب نظری

۳-۱. نظریه میدانی کرت لوین

کرت لوین^۶ از جمله روان‌شناسان اجتماعی است که نظریه میدانی را ارائه کرد. لوین براساس اعتقاد به تأثیر محیط بر رفتار، نظریه میدانی خود را شکل داد و باتوجه به علم موضع‌شناسی^۷ در ریاضیات کوشید تا در توصیف رفتار انسان، به جای استفاده از واژه‌هایی که به اعتقاد وی در این مسیر نارسایند، از اشکال و علائم هندسی استفاده کند. (ر.ک. سیاسی، ۱۳۹۷، ص. ۲۱۷).

وی در نظریه میدانی، شخصیت را مطالعه می‌کند به طوری که شخص را با یک شکل هندسی مانند دایره از بقیه عالم جدا می‌کند. آن بخش از عالم خارج که محیط زندگی شخص را تشکیل می‌دهد، ممکن است با شکل دیگری مانند بیضی ترسیم شود. لوین این بخش را محیط روانی می‌نامد. شخص و محیط روانی نیز بر روی هم فضای زندگی را تشکیل می‌دهند. آنچه خارج از فضای زندگی قرار دارد، عالم خارج است (ر.ک. همان، صص. ۲۱۷-۲۱۸). لوین برای ترسیم عینی این نظریه با اشکال هندسی، از «منحنی جردن»^۱ استفاده کرد. «او برای نشان دادن جدایی شخص از بقیه جهان، از «منحنی جردن» استفاده کرد، یک خط خمیده بسته نامنظم که دانشجویان برلین آن را تخم‌مرغ‌های کوچک نامیدند. اندازه منحنی جردن مهم نبود، شکل دقیقی نیز نداشت. مشخصه اصلی، بازنمایی فضایی^۲ بود: هرآنچه داخل این شکل است شخص و همه امور^۳ ممکن است که قادرند رفتار یک فرد را تعیین کنند» (Marrow, 1969, pp. 38-39). محیط‌های مذکور در ترسیم هندسی دارای مرزند. لوین در ترسیم خط مرزی فضاهایی که شخص را دربرمی‌گیرند به نفوذپذیری آن‌ها معتقد است. این نفوذپذیری مرزی سبب می‌شود که امور محیط‌های مذکور در یکدیگر اثر بگذارند و به‌طور کلی فرایند رفتاری شخص را در وضعیت‌های گوناگون متغیر سازند. لوین معتقد است که مرزهای فضای زندگی و محیط روانی نفوذپذیرند و شخص و محیط روانی می‌توانند بر یکدیگر تأثیر متقابل بگذارند. همچنین بخش خارجی فضای زندگی می‌تواند در محیط روانی اثر بگذارد (ر.ک. سیاسی، ۱۳۹۷، صص. ۲۱۹-۲۲۰). از نظرگاه لوین هریک از محیط‌های مذکور مناطقی دارند که ارتباط میان آن‌ها متقابل است. او ارتباط میان این مناطق را از جهت کیفیت آن‌ها نیز می‌سنجد. (ر.ک. همان، صص. ۲۲۰-۲۲۵).

لوین در این نظریه از مفهوم حرکت^۴ و ارتباط سخن می‌گوید: «در محیط روان‌شناسی عبور از یک ناحیه به ناحیه دیگر را لوین حرکت می‌خواند. این حرکت ممکن است مادی و بدنی باشد، یعنی در فضا صورت گیرد؛ یا روانی باشد. شخص از نظر روانی به هر منطقه‌ای از مناطق محیط روانی که نزدیک‌تر باشد اثر آن منطقه در او بیشتر خواهد بود، یعنی حرکت به سوی آن منطقه آسان‌تر صورت خواهد گرفت» (همان، ص. ۲۲۵). از آن‌جا که لوین حرکت و ارتباط را به تعبیری همان رفتار آدمی می‌داند، اصولی را برای آن در نظر گرفته است: «۱. اصل ارتباط^۵: هیچ امری (منطقه‌ای) نمی‌تواند به‌تنهایی سبب رفتار (رویداد) شود؛ بلکه هر

رفتار یا رویداد مستلزم وجود لااقل دو امر است که با هم ارتباط داشته باشند. مثلاً باید شخص و محیط همکاری داشته باشند تا حرکتی صورت بپذیرد. ۲. اصل واقعیت^{۱۳}: موجبات رفتار انسان (رویدادها) امور واقعی هستند نه امور احتمالی، یعنی نه اموری که در آینده ممکن است به وقوع بپیوندند ولی فعلاً ناموجود هستند» (همان، ص. ۲۲۶).

۳. اصل هم‌زمانی^{۱۴} با رد تأثیر گذشته و آینده بر رفتار، مبتنی بر توجه به حال است. «به دلیل آنکه نه گذشته و نه آینده در زمان حاضر وجود ندارد، نمی‌تواند در زمان حال تأثیراتی داشته باشد. بنابراین در بازنمایی فضای زندگی فقط آنچه را که هم‌زمان است در نظر می‌گیریم» (Lewin, 1936, p.35).

لوین از چهار مفهوم نیاز^{۱۵}، تنیدگی^{۱۶}، ارزش نسبی^{۱۷} و نیروی فشار سخن می‌گوید و آن‌ها را به عنوان «مفاهیم تحرکی» معرفی می‌کند. (ر.ک. سیاسی، ۱۳۹۷، ص. ۲۲۷). «نیاز - میل به دست آوردن چیزی یا وصول به مقصود و هدفی، نیاز خوانده می‌شود» (همان، ص. ۲۲۷). در این نظریه تنش یا تنیدگی مفهوم منفی ندارد. (ر.ک. Marrow, 1969, p.30).

تنیدگی - نیاز در منطقه‌ای از شخص درونی (ش د) ظهور می‌کند و موجب تنیدگی آن منطقه نسبت به مناطق دیگر می‌شود، و از این رو تعادل شخص را بر هم می‌زند و چون این تعادل باید دوباره برقرار گردد، تنیدگی موجود به مناطق دیگر سرایت می‌کند و طبق قانون فیزیکی ظروف مرتبطه، در همه جا پخش می‌شود و تعادل صورت می‌گیرد. این تعادل، یعنی یکسان شدن تنیدگی، فعالیت روانی خوانده می‌شود. به یاد آوردن چیزی، اندیشیدن، عملی انجام دادن ... فعالیت‌های روانی هستند (سیاسی، ۱۳۹۷، صص. ۲۲۷-۲۲۸).

بنابراین هنگامی که نیاز یا خواسته ظاهر می‌شود، تنش‌ها کوششی را در فرد برای رسیدن به هدف پدید می‌آورند. (ر.ک. Marrow, 1969, p.30). «ارزش نسبی - مناطق محیط روانی هر کدام نسبت به نیازمندی‌های شخص (ش) دارای جاذبیت و ارزشی هستند. این ارزش ممکن است مثبت باشد یا منفی» (سیاسی، ۱۳۹۷، ص. ۲۲۹). ارزش نسبی مثبت سبب می‌شود که با برطرف شدن نیاز فرد تنیدگی رفع شود، اما ارزش نسبی منفی که به معنای برطرف نشدن نیاز است، تنیدگی را برقرار می‌دارد. همچنین به‌طور خلاصه باید اشاره کرد که نیروی فشار با ایجاد فشار بر شخص سبب حرکت انسان به سمت ارزش نسبی مثبت یا دوری از ارزش نسبی منفی می‌شود. (ر.ک. همان، صص. ۲۲۹-۲۳۰). هنگامی که بر اثر پدید آمدن نیاز یا خواسته، تنیدگی و تلاش روی می‌دهد (Marrow, 1969, pp. 31-30)، محیط

روانی که محل ارزش نسبی و نیروی فشار است، دچار تغییراتی می‌شود. «دگرگونی‌های محیط روانی – تغییراتی که به دلایل مختلف، به‌خصوص بر اثر اندیشه‌های تازه، در چگونگی تنیدگی‌ها روی می‌دهند – مانند هنگامی که شخص راه تازه‌ای برای حل مشکل خود یافته، یا امر فراموش‌شده‌ای را به یاد آورده، و یا چیز تازه‌ای در محیط کشف کرده است – مانع هستند از اینکه محیط روانی یکدست و یکنواخت و ثابت بماند، بلکه پیوسته در آن تغییراتی به‌وجود می‌آورند. ظهور عوامل خارجی ناشی از قسمت هاله‌وار محیط خارج، نیز در تغییر وضع محیط روانی بی‌تأثیر نیست» (سیاسی، ۱۳۹۷، ص. ۲۳۰). این تغییرات محیط روانی به چند وجه می‌توانند روی دهند که ذکر آن‌ها در این پژوهش ضرورت ندارد.^۸

۲-۳. نظریه ایزوتسو

هدف اصلی ایزوتسو در کتاب *خدا و انسان در قرآن* استخراج جهان‌بینی قرآن است. به عقیده ایزوتسو پس از قرآن دستگاه‌های تفکری‌ای همچون کلام، فقه، نظریه سیاسی، فلسفه و عرفان پدید آمدند که همگی تحت‌تأثیر مستقیم دستگاه قرآنی بودند و این نکته سبب اشتراک واژه‌های قرآنی با دستگاه‌های پس از آن شد. (ر.ک. ایزوتسو، ۱۹۶۴م، ترجمه آرام، ۱۳۹۸، صص. ۵۱-۵۲).

زمینه‌هایی در دست است که بنابر آن‌ها می‌توان تصوف اسلامی را نیز ادامه و گسترش و تکاملی از تعلیمات دینی اساسی قرآن دانست. و این سخن از لحاظ معنی‌شناختی بدان معنی است که متصوفان بسیاری از کلمات قرآنی را به‌عنوان کلمات کلیدی خود به‌کار می‌برده‌اند. ولی در مقایسه با طرز استعمال کلمات قرآنی به‌توسط علمای کلام، می‌توان گفت که کاربرد کلمات قرآنی به‌وسیله متصوفان بسیار آزادانه و حتی از روی دلخواه بوده است. آنان چنان تمایل داشتند که به کلماتی که در قرآن جالب توجه می‌یافتند، معانی – معانی «نسبی» – ملحق کنند که از متن استخراج می‌کردند، و در این کار اصل راهنمای ایشان همیشه یک تفسیر نمادی بوده است (همان، صص. ۵۵-۵۶).

به اعتقاد ایزوتسو واژه‌های کلیدی به‌کاررفته در قرآن همان واژه‌های زبان عربی در دوران جاهلیت‌اند که با ورود به یک دستگاه تصویری تازه؛ یعنی قرآن دارای معانی تازه می‌شوند. (ر.ک. همان، ص. ۶۰). ایزوتسو برای تبیین تغییرات معنایی واژه‌ها از اصطلاحات مهمی چون معنی اساسی و معنی نسبی استفاده می‌کند.

بدین ترتیب، در آن حال که معنی «اساسی» یک کلمه چیزی ذاتی و درونی از خود آن کلمه است که با آن کلمه به هر جا که برود انتقال پیدا می‌کند، معنی «نسبی» چیزی است که دلالت ضمنی دارد و در نتیجه پیدا شدن وضع خاصی برای آن کلمه در زمینه‌ای خاص، به معنای اساسی پیوسته و افزوده می‌شود، و در نظام تازه نسبت به کلمات دیگر نسبت‌ها و روابط گوناگون پیدا می‌کند (همان، صص. ۱۶۰-۱۶۵).

در رفتارشناسی واژه معنی اساسی و نسبی از آن‌جا کارآمدند که واژه قرآنی هنگامی که به دستگاه عرفان و تصوف وارد می‌شود، معانی تازه می‌یابد. در این پژوهش همه معانی واژه در قرآن، معنی اساسی به‌شمار می‌روند و معنایی که واژه قرآنی با ورود به دستگاه عرفانی می‌یابد معنی نسبی واژه است.

۴. رفتارشناسی واژه در زبان عرفانی

واژه قرآنی با ورود به عرفان، به محیط تازه‌ای وارد می‌شود که اقتضائات و ساختارهای ویژه‌ای دارد و براساس تعالیم عرفانی به واژه قرآنی می‌نگرد؛ از این‌رو این واژه را محمول معانی تازه‌ای می‌گرداند که بر اثر تأثیرات محیط عرفانی بر آن وارد شده است. بنابراین در تعریف «رفتار واژه» می‌توان گفت: تغییرات معنایی واژه را در متون عرفانی که به سبب تأثیرات محیطی روی می‌دهد، می‌توان به رفتار واژه تعبیر کرد. «رفتارشناسی واژه» نیز زمانی به وقوع می‌پیوندد که پژوهشگر براساس تحلیل دقیق تأثیرات محیطی بر واژه، درصدد کشف این تغییرات معنایی برآید و در نهایت با تحلیل دقیق متن‌های عرفانی، سیر تاریخی این تغییرات و تأثیر آن را در پیدایش زبان عرفانی دریابد.

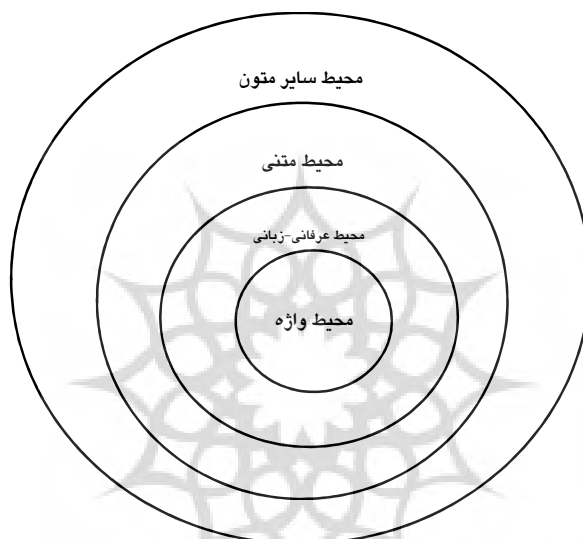
۱-۴. محیط‌های مؤثر بر رفتار واژه

در ترسیم الگوی رفتارشناسی واژه، واژه در مرکز میدان خود قرار می‌گیرد و سه محیط مهم آن را دربرمی‌گیرند. از آن‌جا که این محیط‌ها همگی به‌صورت تو در تو بر رفتار واژه مؤثرند، ترسیم آن‌ها به‌صورت دایره وافی به مقصود است. محیط‌هایی که محیط واژه را دربرمی‌گیرند، عبارت‌اند از: ۱. محیط عرفانی - زبانی، ۲. محیط متنی، ۳. محیط کلی سایر متون (اعم از عرفانی و غیرعرفانی).

دومین محیط پس از محیط خود واژه، محیط عرفانی - زبانی است، زیرا واژه اصلی ابتدا از قرآن به محیط یا دستگاه عرفان و تصوف اسلامی وارد می‌شود. محیط عرفانی همان دستگاه عرفان و تصوف اسلامی به تعبیر ایزوتسو است که همه تعالیم و مواجید عرفانی را دربرمی‌گیرد. با توجه به اینکه ابتدا زبان عربی برای نگارش متون عرفانی به‌کار گرفته شد، محیط زبانی در درجه نخست دربرگیرنده زبان عربی و سپس زبان فارسی است. این محیط‌های زبانی با تمام قواعد و دستوره‌های زبان و نگارش بر بنیان واژه‌ها استوارند که مهم‌ترین اجزای معنادار هر زبان به‌شمار می‌روند و با برقراری روابط هم‌نشینی و جان‌نشینی^{۱۹} بر طبق قواعد نحوی، گزاره‌ها و جملات معناداری را می‌سازند که پایه نگارش متون به‌شمار می‌روند. محیط سوم محیط متنی است. محیط متنی جلوه‌گاه اصلی واژه و رفتارهای معنایی آن به‌شمار می‌رود. واژه و محیط عرفانی - زبانی در پیوند با یکدیگر محیط متنی را پدید می‌آورند. شکل‌گیری محیط متنی و معانی‌ای که واژه در آن می‌یابد از آن جهت تحت تأثیر محیط واژه و محیط عرفانی - زبانی است که نویسنده در انتخاب واژه‌های عرفانی و ارائه تعالیم خویش مختار است که: ۱. چه واژه‌هایی را برگزیند؟، ۲. واژه برگزیده عرفانی را که از قرآن سرچشمه گرفته است به همان صورت اصلی به‌کار ببرد یا مشتقات آن را نیز به‌کار بندد؟، ۳. چگونه از مشتقات واژه برگزیده، در متن استفاده کند؟، ۴. براساس جایگاه عرفان و تصوف اسلامی در عصر خویش و تفاوت عقایدی که با سایر نویسندگان یا مؤلفان متون عرفانی دارد چه معانی عرفانی را به واژه نسبت دهد؟، ۵. با توجه به مخاطبانی که برگزیده است تا چه اندازه در واضح ساختن معانی تازه بکوشد و آن‌ها را شرح دهد؟ بنابراین در شکل‌گیری محیط متنی هر متن عرفانی مستقل، نگارنده‌ای اثرگذار است که واژه و محیط عرفانی - زبانی را با توجه به گستره ذهنی خود برمی‌گزیند. این همان نقطه عطفی است که رفتارشناسی واژه را در زبان عرفانی ایجاب می‌کند، چراکه در طول تاریخ نگارندگان آثار عرفانی براساس گزینش‌های زبانی و عقاید عرفانی خویش، متونی را پدید آوردند که واژه‌های عرفانی در همه آن‌ها به یک معنی به‌کار نمی‌روند و به یک اندازه دارای شرح و بسط نیستند. نگارنده اثرگذار در متن، سبب تغییر رفتار واژه می‌شود. این اثرگذاری او با انتخاب واژه و محیط عرفانی - زبانی‌ای که بر واژه تحمیل می‌کند، پدید می‌آید. چهارمین محیط در رفتارشناسی واژه، محیط سایر متون است که به محقق این امکان را می‌دهد که از

منظری بیرونی به سیر تاریخی تمام متون عرفانی بنگرد و در عین توجه به ارتباط هر متن با متون دیگر، بر تغییرات معنایی واژه‌ها در هر متن تمرکز کند. محیط سایر متون علاوه بر متون عرفانی، متون دیگری را هم که ممکن است نویسنده یا مؤلف از آن‌ها تأثیر پذیرفته یا استفاده کرده باشد، دربرمی‌گیرد.

شکل ۱: الگوی رفتارشناسی واژه

Figure 1: Behavioral pattern of the word

۴-۱. نفوذپذیری مرزهای میان محیطی

در الگوی رفتارشناسی واژه، مرز میان محیط متنی و محیط عرفانی - زبانی نفوذپذیر است و این دو محیط ارتباط متقابل دارند، زیرا محیط متنی براساس گزینش نگارنده از تعالیم عرفانی که می‌خواهد انتقال دهد و زبانی که برمی‌گزیند، شکل می‌گیرد. از این رو، محیط متنی به محیط عرفانی - زبانی وابسته است و محیط عرفانی - زبانی نیز برای ظهور و بروزی منسجم در قالب یک متن عرفانی به محیط متنی نیازمند است. مرز میان محیط واژه و محیط عرفانی - زبانی، نیز نفوذپذیر است، چنانکه هر محیط هم بر محیط دیگر اثر می‌گذارد و هم از آن اثر

می‌پذیرد. تأثیر محیط واژه بر محیط عرفانی - زبانی آن است که واژه قرآنی که در قرآن با مشتقات خود به‌کار رفته‌است به همراه آن‌ها و وجوه معنایی که با خود حمل می‌کند، به محیط عرفانی - زبانی وارد می‌شود و بر معانی‌ای که نگارنده می‌خواهد در این محیط بر آن حمل کند، اثر می‌گذارد. از سوی دیگر محیط عرفانی - زبانی نیز بر واژه اثرگذار می‌شود چنانکه محیط عرفانی براساس اصول خود واژه تازه‌وارد را حامل معانی تازه و جزئی‌تر می‌سازد که به همان شکل و به‌صورت مستقیم در قرآن نیامده‌اند. محیط زبانی نیز با استفاده از اصل واژه قرآنی و مشتقات آن، کاربرد واژه را گسترش می‌دهد. چنانکه گاه از واژه اصلی یا مشتقات آن ترکیباتی می‌سازد که تازه‌اند و براساس معانی نسبی که واژه در محیط عرفانی حامل آن‌ها شده‌است، ساخته می‌شوند مانند: «توبه استجابت». ترکیباتی که مستقیماً در قرآن با واژه اصلی ساخته نشده‌اند، اما محیط زبانی به‌تبع تأثیرات محیط عرفانی بر واژه در جهت ایراد معنی عرفانی آن‌ها را پدید آورده‌است.

مرز ارتباطی میان محیط متنی که خود حاصل ارتباط متقابل واژه با محیط عرفانی - زبانی است و براساس گزینش‌های نگارنده در بیان تعالیم عرفانی پدید آمده‌است با محیط سایر متون عرفانی و غیرعرفانی نیز مرزی است که نه می‌توان آن را نفوذناپذیر و نه به‌طور کامل نفوذپذیر دانست، زیرا بسته به اهداف مؤلف و میزان ارتباط وی با سایر متون، این مرز می‌تواند نفوذپذیر یا نفوذناپذیر باشد. در صورتی که نگارنده بخواهد از مطالعات خود در تألیف اثر عرفانی‌اش بهره‌بردارد، این مرز را نفوذپذیر می‌سازد و از تعالیم عرفانی پیشین یا هم‌عصر خود سود می‌برد. در کنار استفاده از آثار عرفانی، گاه نگارنده ممکن است از آثار غیرعرفانی نیز استفاده کند و مثلاً به حوزه کلام وارد شود. از این‌رو بسته به نگارنده و محیط متنی‌ای که وی می‌سازد، میزان نفوذپذیری این مرز کم یا زیاد می‌شود. در متون کهن با ارجاع به منابع روبه‌رو نیستیم و آنچه این ارتباطات را روشن می‌کند، مطالعه سیر متون عرفانی است.

۲-۱-۴. منطقه‌بندی محیط‌های پیرامون واژه

در ترسیم این مناطق در زبان عرفانی می‌توان از دو نگاه کلان و جزئی سخن گفت. نگاه جزئی زمانی است که برای هر واژه قرآنی که در متن عرفانی به‌کار رفته‌است به‌طور جداگانه براساس باب یا مطالب اختصاص‌یافته به آن واژه در آن متن، این چهار محیط را

ترسیم کنیم که در این حالت واژه و مشتقات آن، مناطق محیط واژه را تشکیل می‌دهند. عقاید عرفانی‌ای که نگارنده برای بیان معانی آن باب به‌کار برده است محیط عرفانی و زبان به‌کار گرفته‌شده محیط زبانی را تشکیل می‌دهند. در محیط متنی نیز هر باب یا مطالب مرتبط با واژه موردنظر می‌تواند دارای مقدمه، بدنه و نتیجه باشد. گستره این مناطق می‌تواند کوتاه یا وسیع باشد. نگارندگان موجدگو غالباً همه بخش‌ها را کوتاه می‌نویسند و نگارندگانی که به دنبال شرح بیشتر مباحثانند بدنه اصلی را قوت می‌بخشند. در محیط سایر متون نیز، متون اثرگذار بر آن باب بررسی می‌شود. منطقه‌های محیط سایر متون نیز شامل گستره‌ای از همه متون منثور و منظوم عرفانی و غیر عرفانی است که هر یک به نحوی ممکن است در مسیر پدید آمدن متن عرفانی مؤثر بوده باشند. این محیط نیز براساس میزان استفاده هر متن از متون پیشین می‌تواند دارای مناطقی شود، اما نگاه کلان زمانی است که یک متن به‌صورت کامل براساس همه واژه‌های قرآنی تحلیل و محیط‌های چهارگانه مذکور در نگاهی کلی برای آن ترسیم شود. در این حالت محیط واژه دارای مناطق بسیاری است که همه واژه‌های قرآنی و مشتقات آن‌ها را دربر می‌گیرد. محیط عرفانی شامل همه عقاید عرفانی اشاعه‌یافته در هر متن حول محور هر واژه است. محیط زبانی، زبان‌های به‌کار رفته در متن را شامل می‌شود. محیط متنی نیز در گستره‌ای کلان از نظر دارا بودن سه بخش مقدمه، بدنه و نتیجه تحلیل می‌شود. در تقسیمی جزئی‌تر بدنه اصلی می‌تواند براساس باب‌هایی که نگارنده در متن خویش آورده است، تقسیم بندی شود. محیط سایر متون همه متون اثرگذار بر معانی تمامی واژه‌ها را دربرمی‌گیرد و می‌تواند براساس میزان استفاده از آن‌ها منطقه‌بندی شود.

۳-۱-۴. شدت و ضعف روابط میان محیطی

در حوزه مطالعات زبان عرفانی می‌توان از شدت و ضعف ارتباط میان محیطی محیط‌های اول و دوم سخن گفت، به‌طوری که اگر رابطه میان محیط واژه و محیط عرفانی - زبانی قوی باشد، واژه‌هایی که در محیط عرفانی - زبانی در پیوند با یکدیگر گزاره‌ها و جملات معنادار را می‌سازند تا معنی تازه واژه قرآنی را در زبان عرفانی بیان کنند، بیشترند. ازاین‌رو معنی عرفانی که واژه در محیط عرفانی حامل آن شده است، در محیط زبانی با کمک جملات بیشتری روشن می‌شود. در صورتی که واژه‌ها و جملات روشن‌کننده معنی حول محور واژه اصلی اندک باشند، ارتباط میان محیط واژه با محیط عرفانی - زبانی کم‌رنگ‌تر می‌شود، زیرا

نگارنده با موجزگویی نتوانسته است ذهن مخاطب را برای معنی تازه‌ای که در عرفان به واژه داده شده است، اقناع کند.

۴-۱-۴. اصول رفتاری واژه

بر اثر تعامل محیط واژه با محیط عرفانی - زبانی هر متن، معانی نسبی هر واژه پدید می‌آیند که جلوه‌گاه آن‌ها محیط متنی است. آنچه رفتارشناسی واژه دنبال می‌کند استخراج همین معانی نسبی در هر متن است که رفتار واژه را نشان می‌دهند. همچنین این محیط‌ها نشان می‌دهند که چه عواملی سبب تغییر رفتار یک واژه در متن عرفانی می‌شود و در طول زمان زبان عرفانی را شکل می‌دهد. اینجاست که در زمینه ارتباطات میان محیطی و میان منطقه‌ای می‌توان مفهوم «حرکت» را مطرح کرد. در زبان عرفانی این حرکت و ارتباط را می‌توان تحرک واژه از محیط واژه به محیط عرفانی - زبانی دانست. حرکتی که سبب پدید آمدن معانی نسبی برای واژه می‌شود و رفتار یک واژه عرفانی را در یک متن عرفانی نشان می‌دهد. اصول ارتباطی عبارت‌اند از: ۱. اصل ارتباط: ارتباط واژه اصلی با سایر محیط‌ها سبب تغییر معنایی واژه می‌شود. از آنجا که رفتار واژه در محیط متنی بروز می‌یابد، این اصل بنیاد تشکیل محیط متنی است و دو رکن مهم آن محیط واژه و محیط عرفانی - زبانی است، به طوری که ارتباط میان واژه اصلی با محیط عرفانی - زبانی در تشکیل جملات طبق قواعد دستوری برای ارائه معانی عرفانی سبب می‌شود که محیط متنی پدید آید. از آنجا که پدید آمدن جملات وابسته به محیط واژه و محیط عرفانی - زبانی است، تعامل این دو محیط برای تشکیل محیط متنی ضرورت دارد.

۲. اصل واقعیت: در این اصل روشن می‌شود که رفتار واژه و نفوذپذیری آن در برابر حمل معانی نسبی حاصل از تأثیر محیط عرفانی - زبانی، برآیند امور محیطی در زمان پدید آمدن متن است و ویژگی‌ها و مناطقی که ممکن است در آینده بر اثر سیر تکاملی عرفان و زبان در محیط عرفانی - زبانی پدید آیند، در متن کنونی هیچ تأثیری ندارند.

۳. اصل درزمانی: این اصل در الگوی رفتارشناسی واژه تلفیقی از تأثیر امور گذشته و اکنون است. به این معنی که برآیند رفتاری هر واژه در هر متن متأثر از تمام اموری است که محیط واژه و محیط عرفانی - زبانی از آغاز شکل‌گیری عرفان و تصوف اسلامی و ورود واژه‌ها از قرآن به حوزه عرفان اسلامی در طول زمان کسب کرده‌اند. یعنی آنچه به‌عنوان

معانی نسبی برای یک واژه در یک متن عرفانی مطرح می‌شود، متأثر از پیشینه‌ای عرفانی و زبانی است که در عصر ظهور متن بنا به عقیده و سلیقه نگارنده در استفاده از زبان فارسی یا عربی و میزان بهره‌گیری او از تعالیم عرفانی گذشته با متن همراه است. این اصل را از آن جهت در زمانی نامیدیم که سوسور در مطالعات زبان‌شناسی مطالعه تاریخی زبان را در زمانی می‌خواند.

به نظر سوسور می‌توان هر پدیده خاص زبان را از دو راه بررسی کرد. یا این پدیده همچون بخشی از نظامی کلی شناخته می‌شود که هم‌زمان با آن وجود دارد، و یا لحظه‌ای از نظامی تاریخی به حساب می‌آید. اگر یک واژه یا یک واج خاص را در مناسبت با سایر واژگان و واج‌ها (که همان زمان در زبان به کار می‌روند) بررسی کنیم، روش کارمان هم‌زمانی - توصیفی خواهد بود. اما اگر آن واژه یا واج را به گونه‌ای تاریخی بررسی کنیم (مثلاً از راه تبار واژه‌شناسی)، آنگاه از روشی در زمانی استفاده کرده‌ایم (احمدی، ۱۳۹۶، ص ۱۸۰).

۴-۵. مفاهیم تحرکی در زبان عرفانی

الف) نیاز: هنگامی که واژه برگزیده قرآنی به محیط عرفان و تصوف اسلامی وارد می‌شود، به تناسب این محیط و مفاهیم بنیادی آن نیازمند یافتن معنی تازه است. معنی‌ای که ضمن نگهداری معنی اصلی واژه، به تناسب محیط تازه با واژه هماهنگ باشد و جای پای محکمی را برای این واژه در متون عرفانی باز کند. این مفهوم در ارتباط با نویسنده نیز مطرح است؛ یعنی نگارنده این نیاز را درمی‌یابد و بر آن می‌شود تا با مطالعه هر آنچه در عرفان اسلامی مطرح شده است، معنی عرفانی واژه قرآنی را در متن خویش بیان کند و در این راه از تأثیر آرای عرفانی در سیر عرفان اسلامی بر واژه‌های قرآنی سود می‌برد.

ب) تنیدگی: پدید آمدن نیاز به بیان معنی عرفانی یا روشن ساختن معنی عرفانی برای واژه قرآنی، سبب می‌شود که در محیط عرفانی - زبانی تنیدگی ایجاد شود. همچنین این تنیدگی در ذهن نویسنده روی می‌دهد و او را به فعالیت ذهنی وامی‌دارد تا برای بیان مطلب یعنی به کارگیری واژه‌ها برای القا یا روشن ساختن معنی نسبی که می‌خواهد حول معنی اساسی پدید آورد، آماده شود و از محیط عرفانی - زبانی‌ای که برای متن خود در نظر گرفته است، بهترین مفاهیم عرفانی و گزاره‌های معنادار را به کار گیرد.

ج) ارزش نسبی: واژه با ورود به محیط عرفان و تصوف اسلامی و به تأثر از عوامل این محیط نیازمند آن است که معانی نسبی‌ای را که دریافت می‌کند، در قالب گزاره‌های معنادار

نشان دهد. از این رو بنا بر انتخاب نگارنده، منطقه‌ای از محیط عرفانی که مؤلف آن را برای بیان معنی نسبی برمی‌گزیند، برجسته‌تر می‌شود و با تأثیر بر محیط زبانی، واژه‌ها، گزاره‌ها و جملاتی را برمی‌گزیند که می‌توانند این معنی را به مخاطب انتقال دهند. ارزش نسبی مثبت زمانی مطرح می‌شود که نویسنده قصد دارد تعالیم عرفانی را به مخاطب انتقال دهد، از این رو بنا بر محیط عرفانی - زبانی‌ای که براساس آن محیط متنی را می‌سازد، مناطق محیط عرفانی - زبانی با نیازمندی واژه در ارائه معنی نسبی عرفانی مرتبط می‌شوند و تنیدگی به وجود آمده را برطرف می‌سازند. ارزش نسبی منفی را زمانی می‌توان صادق دانست که عارف بخواهد مواجید عرفانی را در قالب یک محیط متنی مستقل ارائه کند. در این حالت نیازمندی واژه آن است که حامل معانی‌ای شود که مواجید را انتقال می‌دهد، اما ارتباط آن با مناطق محیط عرفانی - زبانی دشوار می‌شود، زیرا مواجید هر عارف اختصاص به خود او دارد و برای بیان آن‌ها نمی‌تواند از محیط عرفانی - زبانی موجود استفاده کند، از این رو عارف دست به ایجاد محیطی عرفانی - زبانی، خاص متن خویش می‌زند و متنی مستقل از سایر متون عرفانی خلق می‌کند.

۴-۱-۶. دگرگونی‌های محیط عرفانی - زبانی

دگرگونی‌های محیط عرفانی - زبانی به مرور زمان از آغاز تا مراحل تکاملی نگارش متون عرفانی، امری طبیعی و انکارناپذیر است. اگر در یک نمای کلی الگویی ترسیم کنیم که واژه‌های زبان عرفانی با محیط خود در مرکز آن قرارگیرند، پس از آن محیط عرفانی - زبانی همه ادوار عرفانی و پس از آن محیط متنی همه متون عرفانی را در نظر آوریم، این محیط‌ها بی تردید در طول زمان دچار تحولاتی شده‌اند. در این میان مهم‌ترین محیط، محیط عرفانی - زبانی است که به عنوان مرکز تلاقی واژه‌ها و محیط متنی، زبان عرفانی را در قالب متون عرفانی به‌ظهور می‌رساند. در سیر تاریخی عرفان اسلامی در هر قرن مفاهیم عرفانی تازه‌ای به این محیط وارد می‌شود. طبعاً افزوده شدن موضوعات و مفاهیم عرفانی جدید نیازمند استفاده از واژه‌های تازه‌ای است که بتوانند از عهده انتقال مفاهیم تازه برآیند. بنابراین در نگاهی کلان دگرگونی‌های محیط عرفانی - زبانی امری قطعی است که سیر استکمالی عرفان اسلامی آن را پدید آورده است.

۵. تحلیل نمونه براساس رفتارشناسی: توبه (التعرف)

متنی که در این پژوهش برای نمونه انتخاب شد *التعرف لمذهب التصوف* کلابادی است که از نخستین متون تعلیمی منشور عرفانی است و با سبکی موجز به نقل سخنان مشایخ پرداخته است.

مطالب این کتاب غیر از مقدمه که در بیان تعریف تصوف و قدامت صوفیه است مشتمل بر مباحثی است در بیان عقاید اهل اسلام موافق اعتقادات صوفیه، بیان مقامات و احوال صوفیه که شامل اقوال و اشعار بعضی از مشایخ صوفیه نیز هست، شرح اصطلاحات و الفاظ متداول صوفیه که شاید از مهم‌ترین اجزاء کتاب است، و در پایان سخنانی است در معاملات و کرامات صوفیه و آنچه مایه امتیاز آن‌هاست (زرین‌کوب، ۱۳۹۶، ص. ۶۹).

هدف از رفتارشناسی واژه توبه آن است که تغییر معنایی آن در متن *التعرف* نسبت به معنی قرآنی واژه توبه تحلیل شود تا تأثیر عوامل محیطی‌ای که در ترسیم الگوی رفتارشناسی واژه ذکر شد بر این تغییر معنایی شناخته شود.

شفقی و تمیم‌داری با اشاره به اینکه معذرت‌خواهی یکی از کنش‌های گفتاری است، می‌گویند:

جایگاه والا در سلسله مراتب مذهبی ابتدا به خداوند و پس از آن به پیامبران و مریدان ایشان و مردان خدا اختصاص دارد. روشن است که اگر مخاطب گفت‌وگو در معذرت‌خواهی، خداوند باشد، معذرت‌خواهی معنای دیگری از نظر کاربرد شناختی به خود می‌گیرد و آن «توبه» است (شفقی و تمیم‌داری، ۱۳۹۴، صص. ۲۸۶-۲۸۷).

در همین حالت نیز به تفکیک اینکه توبه در قرآن یا در حوزه عرفان اسلامی به کار رود، به تناسب تفاوت دو دستگاه تصویری، تفاوت معنایی می‌یابد. محیط‌های مؤثر بر رفتار واژه در متون عرفانی سبب تغییر معنایی توبه در عرفان نسبت به قرآن می‌شوند.

برآیند معنایی آیات نشان می‌دهد که توبه در قرآن کریم به این معانی به کار رفته است: ۱. توبه از کار ناشایست و بازگشت به سوی خداوند شامل: الف) توبه از گناه، ب) توبه از کار ناپسندی که از روی نادانی سر زده است، ج) توبه از ستم، ۲) توبه از شرک و توبه از کفر و توبه از نفاق، ۳. انواع توبه: الف) توبه خداوند و توأب بودن او، ب) توبه بندگان شامل: پیامبران، مؤمنان، مشرکان، کافران، منافقان، ستمگران و توبه فرد محتضر.

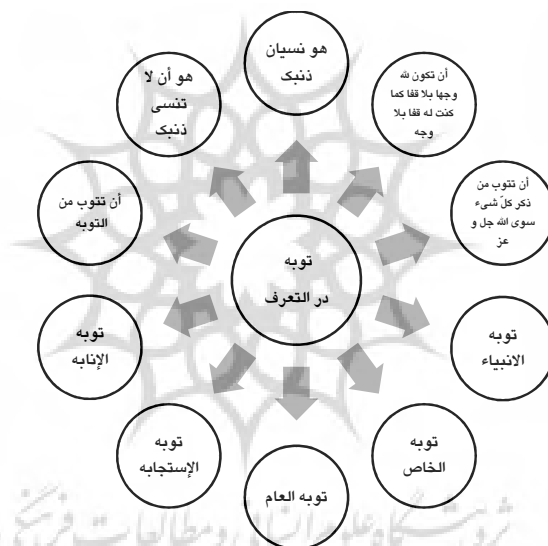
قرن چهارم هجری در عرفان اسلامی دوره تثبیت عقاید عرفانی است. (ر.ک. دهباشی و میرباقری فرد، ۱۳۸۶، ص. ۱۰۸). «در این دوره، مشرب‌هایی که با تعالیم و دیدگاه‌های جنید پیوستگی داشتند و مشایخ آن‌ها نسبت عرفانی خود را به او می‌رساندند و همچنین مشرب‌هایی که خراسانی شمرده می‌شدند فعال و پرنفوذ بودند» (همان). این نکته در *التعرف* بازتاب دارد، به طوری که در آغاز باب توبه استناد کلابادی به سخن جنید است و پس از آن نیز این استناد را به مشایخ دیگر ادامه می‌دهد. در کنار این مسئله قرن چهارم دورانی بود که تصوف برای تثبیت در قالب آثار تعلیمی بروز یافت. (ر.ک. همان). «این تألیفات بیشتر اثر کسانی است که می‌کوشیدند میان تصوف و مذهب سازگاری و تطبیق به وجود آورند. مؤلفان این آثار در علوم دینی تبحر داشتند و حدیث و فقه و کلام و تفسیر می‌دانستند و در تألیفات خود اعتقادات کلامی و فقهی را نیز در کنار موضوعات عرفانی مطرح می‌ساختند و با تفسیر آیات و نقل احادیث می‌کوشیدند درستی دیدگاه‌های خود را اثبات کنند» (همان، ص. ۱۰۹). این نمای کلی وضعیت عرفان و تصوف اسلامی را در قرن چهارم نشان می‌دهد.

در ترسیم الگو اولین گام، ترسیم محیط واژه است. در ترسیم محیط واژه لازم است که به همه واژه‌های مرتبط با توبه یعنی ریشه‌های فعلی و مشتقات آن و نیز واژه‌های هم‌معنی و غیر هم ریشه با آن در باب توبه *التعرف* توجه شود. در محیط واژه این متن، واژه «توبه» هم به تنهایی و هم در ترکیب با واژه‌های دیگر به کار رفته و معانی تازه‌ای را برای توبه نشان داده است. فعل «تتوب» تنها واژه هم‌ریشه با توبه است که در باب توبه این متن به کار رفته است. از میان واژه‌های غیر هم ریشه؛ اما هم‌معنی یا دارای معنی مشابه با توبه نیز فقط واژه «الانابه» در این باب به کار رفته است. «توبه»، «تتوب» و «الانابه» محیط واژه توبه را در *التعرف* پدید می‌آورند.

محیط عرفانی - زبانی این متن را اهداف مؤلف در تألیف کتاب آشکار می‌سازد. کلابادی در مقدمه با اظهار تأسف از مندرس شدن عرفان حقیقی و ورود بدعت‌هایی به ساحت آن می‌کوشد تا با ارائه متنی مهذب از آلودگی بدعت‌ها و ناراستی‌ها، ساحت عرفان را برای مشتاقان حقیقی پاک سازد و معلمی راستین در زمینه تعلیم سلوک به‌شمار رود. «... و این کتاب از بهر آن جمع کردیم تا فهم کند مر این مذهب را آن کسی که اشارت این طایفه را فهم کرده باشد، و اندر یابد او را آن کسی که عبارت ایشان اندر نیافته باشد و تا دور شود از

ایشان دروغ دروغ زنان. و تأویل بد جاهلان ...» (کلابادی، ۱۳۹۹، ص ۲۸۲). کلابادی محیط عرفانی - زبانی اثر خود را این‌گونه ترتیب می‌دهد که درباره اصول عرفان و تصوف اسلامی سخن گوید. مبنای ارائه سخن او بر نقل اقوال مشایخ است و خود کمتر سهمی در تفسیر سخن مشایخ دارد. براساس غلبه زبان عربی در نگارش آثار عرفانی، زبان برگزیده او در *التعرف* عربی است و واژه‌های بسیاری در آن به کار رفته است که ریشه قرآنی دارند. در یک نگاه کلی توبه به‌عنوان واژه‌ای قرآنی به متن *التعرف* وارد می‌شود و کلابادی با استناد به سخن مشایخ، ده معنی نسبی برای آن بیان می‌کند.

شکل ۲: معانی نسبی توبه در التعرف^{۲۰}

Figure 2: The relative meanings of "Tawbah" (repentance) in Al-Ta'aruf

این معانی نسبی که اساس رفتارشناسی واژه بر آن‌ها استوار است و تأثیر محیط عرفانی - زبانی را بر رفتار واژه نشان می‌دهند در محیط متنی انعکاس می‌یابند. با توجه به اینکه کلابادی به ایجاز تمایل دارد، سخن او در محیط کلی متن دارای مقدمه و ۷۵ باب است، اما در باب توبه مقدمه و نتیجه‌ای ندارد، با یک سبک توبه را آغاز می‌کند و به پایان می‌رساند.

بنابراین محیط متنی‌ای که توبه در آن قرار می‌گیرد، شرح و بسط ندارد. وی سخن خود را بدون ذکر آیه و حدیث در باب توبه آغاز می‌کند. رفتار این واژه در *التعرف* به سبب گزینش‌های کلابادی در محیط عرفانی - زبانی و محیط متنی به گونه‌ای است که تغییرات معنایی بسیاری نسبت به معنی اساسی قرآنی یافته است. در زمینه تأثیر محیط سایر متون بر این متن نیز می‌توان از *اللمع فی التصوف* ابونصر سراج طوسی نام برد. *اللمع* یکی از نخستین متون تعلیمی عرفانی است که در ساختاری منسجم به نثر نوشته شده است. محتوای این دو متن را در رفتارشناسی واژه توبه مقایسه می‌کنیم.

شکل ۳: معانی نسبی توبه در *اللمع فی التصوف*^{۲۱}

Figure 3: The relative meanings of "Tawbah" (repentance) in Al-Luma Fi al-Tasawwuf

بسیاری از معانی نسبی توبه در دو متن مشترک است. از این رو در محیط *چهارم التعرف* یعنی محیط سایر متون، یکی از متون اثرگذار را بر معانی نسبی توبه در *التعرف*، می‌توان باب توبه *اللمع* دانست. در این مقایسه نکته مهمی وجود دارد: در هر دو متن توبه عام به

معنی توبه از ذنب و از قول ذوالنون به کار رفته است. گرچه توبه از گناه یکی از معانی اساسی توبه در قرآن است، می‌توان گفت که تقسیم توبه به انواعی چون عام و خاص تحت تأثیر دستگاه تصویری عرفان اسلامی انجام گرفته است. بنابراین هرچند توبه به این معنی در قرآن دیده می‌شود، به سبب آنکه در قرآن با دسته‌بندی توبه روبه‌رو نیستیم و واژه عام یا عوام به آن اضافه نشده است، این دسته‌بندی را می‌توان یک معنی نسبی برای توبه به‌شمار آورد که در اصل معنی اساسی قرآنی با آن همراه نبوده است. همچنین آنچه در *التعرف* درباره توبه انبیا آمده با قرآن متفاوت است، به همین سبب معنی نسبی در نظر گرفته شد.

در یک نمای کلی الگوی رفتارشناسی توبه را در *التعرف* می‌توان به شکل زیر ترسیم کرد:

شکل ۴: الگوی رفتارشناسی توبه

Figure4: Behavioral Pattern of "Tawbah"

۶. نتیجه

نتایج حاصل از این پژوهش عبارت‌اند از: ۱. این پژوهش به‌عنوان گامی در تحلیل فرایند شکل‌گیری زبان عرفانی، با تمرکز بر دو نکته یعنی توجه به اثرگذاری مستقیم قرآن بر عرفان اسلامی و زبان عرفانی بر طبق نظر ایزوتسو و استفادهٔ خلاقانه از نظریهٔ میدانی لوین در روان‌شناسی، الگوی رفتارشناسی واژه را در زبان عرفانی طراحی کرد؛ ۲. این الگو با دربرگرفتن محیط‌هایی که در اطراف واژه در متن عرفانی شکل می‌گیرند، نشان داد که می‌توان الگوی رفتارشناسی واژه را با هدف تحلیل تغییرات معنایی واژه‌های واردشده از قرآن به متون تعلیمی عرفانی، در طول زمان به‌کار گرفت و با تحلیل روند تغییرات معنایی واژه‌ها در متون عرفانی، تکوین و تطور زبان عرفانی را تحلیل کرد؛ ۳. رفتارشناسی واژه نشان داد که یک واژهٔ قرآنی با ورود به دستگاه عرفان اسلامی، هنگامی که از سوی یک نگارنده در تألیف متن عرفانی به‌کار گرفته می‌شود دارای چهار محیط است. محیط واژه، محیط عرفانی - زبانی، محیط متنی و محیط سایر متون. تحلیل تعامل این چهار محیط در متون تعلیمی عرفانی می‌تواند خطی زمانی ترسیم کند که نشان دهد چگونه واژهٔ واردشده به عرفان، از قرآن سرچشمه گرفته است و در پی تأثیر دستگاه عرفان و تصوف اسلامی بر مبنای تأثیرات محیطی چه معانی تازه‌ای دریافت کرده است؛ ۴. کاربست این الگو نشان می‌دهد که واژه‌های قرآنی با ورود به متون تعلیمی عرفانی تحت تأثیر محیط‌های چهارگانه دارای معانی نسبی می‌شوند. معانی‌ای که با معنی قرآنی واژه متفاوت‌اند و به تبع قرار گرفتن در دستگاه تصویری عرفان اسلامی بر واژه‌ها حمل شده‌اند و گاه از ترکیب واژه‌ها، ترکیب‌های جدیدی به‌وجود آمده است که هرچند به‌طور مستقیم در قرآن به‌کار نرفته‌اند، ریشهٔ قرآنی دارند. ترسیم الگو براساس واژهٔ توبه در /تعرف نشان داد که واژهٔ توبه با ورود به این متن تعلیمی به‌سبب تأثیر محیط‌های مذکور حامل معانی نسبی می‌شود، معانی‌ای که گرچه با معنی قرآنی متفاوت‌اند و به تأثیر دستگاه عرفان و تصوف اسلامی حول محور واژه شکل گرفته‌اند، در سایهٔ تأثیر دستگاه عظیم قرآنی قرار دارند. بنابراین بر طبق الگوی رفتارشناسی واژه، در فرایند شکل‌گیری زبان عرفانی براساس متون تعلیمی عرفانی، واژه‌های قرآنی با ورود به دستگاه عرفان اسلامی در یک فرایند میدانی، معانی تازه‌ای را

می‌پذیرند و با طی کردن مسیری عرفانی - زبانی، زبان عرفانی را ایجاد می‌کنند و توسعه می‌دهند.

۷. پی‌نوشت‌ها

1. Field Theory
2. Kurt Lewin
3. Behavior

۴. روش پژوهش با نگاه به کتاب مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی از محمدرضا حافظ نیا نوشته شد.

۵. نویسندگان مقاله دیگری نیز با موضوع «تحلیل فرایند شکل‌گیری زبان عرفانی» تدوین کرده‌اند.
 ۶. «کرت لوین در ماه سپتامبر ۱۸۹۰ میلادی در آلمان به دنیا آمد و در دوران جوانی تحصیلات عالی خود را در دانشگاه‌های فریبور و مونیخ و برلن به پایان رسانید و در ۱۹۱۴ از دانشگاه اخیر به دریافت درجه دکتری نائل گردید» (سیاسی، ۱۳۹۷، ص. ۲۱۶). برای آگاهی بیشتر رک. آثاری مانند: کتاب «*The Practical Theorist: The Life and Work of Kurt Lewin*» از Alfred J. Marrow و سایر آثار مرتبط.

7. Topology
8. Jordan curve
9. Spatial representation

۱۰. Facts: سیاسی در ترجمه واژه «Fact» از واژه «امر» استفاده کرده و درباره آن توضیح داده است. (رک. سیاسی، ۱۳۹۷، پانویس ص. ۲۱۹). به پیروی از ترجمه سیاسی، این واژه به «امور» ترجمه شد.

11. Locomotion
12. The Principle of Relatedness
13. The Principle of Concreteness
14. The Principle of Contemporaneity
15. Need
16. Tension
17. Valence

۱۸. لوین آثار مختلفی دارد که تاکنون به صورت مستقل به زبان فارسی ترجمه نشده‌اند. نظریه لوین را به زبان فارسی در کتاب‌های روان‌شناسی شخصیت، روان‌شناسی یادگیری، روان‌شناسی اجتماعی و گشتالت به عنوان بخشی از آن‌ها می‌توان مشاهده کرد. از آن‌جا که مؤلفان در استخراج

- نظریه لوین از منابع مختلف استفاده کرده‌اند و هر یک از منظر خویش نظریه را مطرح کرده‌اند، در ترجمه‌ها از نظر ارائه بخش‌های مختلف نظریه، یکدستی دیده نمی‌شود. در این پژوهش ضمن استفاده از منابع انگلیسی، ترتیب ارائه خلاصه نظریه با نگاه به ساختار فصل پانزدهم کتاب نظریه‌های شخصیت یا مکاتب روان‌شناسی علی اکبر سیاسی تنظیم شد.
۱۹. «هم‌نشینی» و «جان‌نشینی» از اصطلاحات سوسور در زبان‌شناسی‌اند. (ر.ک. احمدی، ۱۳۹۶، صص. ۱۹-۲۱).
۲۰. برای معانی توبه در التعریف بنگرید به: کلابادی، ۱۳۹۹، صص. ۹۲-۹۳.
۲۱. برای معانی توبه در اللمع فی التصوف بنگرید به: السراج الطوسی، ۱۹۱۴م، صص. ۴۳-۴۴.

۸. منابع

- قرآن کریم
- احمدی، ب. (۱۳۹۶). ساختار و تأویل متن. تهران: نشر مرکز.
- السراج الطوسی، ا. (۱۹۱۴م). اللمع فی التصوف. تصحیح ر. ا. نیکلسون. لیدن: مطبعه بریل.
- ایزوتسو، ت. (۱۹۶۴م). خدا و انسان در قرآن: معنی‌شناسی جهان‌بینی قرآنی. ترجمه ا. آرام (۱۳۹۸). تهران: شرکت سهامی انتشار.
- جلالی، ع. (۱۳۹۴). دُرُج معانی الگوی تحلیل واژگانی متون عرفانی. پژوهش‌های ادب عرفانی (گوه‌رگویا)، ۲ (۲۹)، ۱۰۹-۱۳۸.
- حافظ‌نیا، م. ر. (۱۳۹۸). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی (تجدید نظر اساسی با اضافات). تهران: سمت.
- حسینی میرآبادی، ح.، و محمدبیگی، ش. (۱۳۹۷). زبان عرفان در قرآن و ادب فارسی. هنر زبان، ۳، ۲۳-۴۶.
- دهباشی، م.، و میرباقری فرد، س. ع. ا. (۱۳۸۶). تاریخ تصوف (۱). تهران: سمت.
- زرین‌کوب، ع. (۱۳۹۶). جست‌وجو در تصوف ایران. تهران: امیرکبیر.
- سیاسی، ع. ا. (۱۳۹۷). نظریه‌های شخصیت یا مکاتب روان‌شناسی. تهران: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

- شفقی، م.، و تمیم‌داری، ا. (۱۳۹۴). بررسی مشخصه‌های کنش گفتاری معذرت‌خواهی با مخاطب خداوند («توبه») در زبان‌های فارسی و روسی. *جستارهای زبانی*، ۵(۲۶)، ۲۸۵-۳۰۴.
- فولادی، ع.ر. (۱۳۸۹). *زبان عرفان*. تهران: انتشارات سخن با همکاری انتشارات فراگفت.
- کلابادی، ا.م. (۱۳۹۹). *متن و ترجمه کتاب تعرف*. به‌کوشش م.ج. شریعت. تهران: اساطیر.
- محمدی کله‌سر، ع.ر. (۱۳۹۳). نقش تأویل در گسترش زبان عرفان. *پژوهش‌های ادب عرفانی (گوهرگویا)*، ۲(۲۷)، ۹۹-۱۲۲.
- میرباقری فرد، س.ع.ا.، و محمدی، م. (۱۳۹۵). عبارت و اشارت در زبان عرفانی. *پژوهش‌نامه عرفان*، ۱۵، ۱۹۳-۲۱۶.
- نوپا، پ. (۱۹۷۰م). *تفسیر قرآنی و زبان عرفانی*. ترجمه ا. سعادت (۱۳۷۳). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

References

- *The Holy Qur'an*
- Ahmadi, B. (2017). *The Text- structure and Textual Interpretation*. Tehran: Nashr-e Markaz Publishing Co. [In Persian]
- Al-Sarraj al-Tusi, A. (1914). *The Kitab al-luma fi l-tasawwuf* [The book of light flashes on Sufism]. Edited by R. A. Nicholson. Leiden: Brill Publishers. [In Arabic].
- Dehbash, M., & Mirbagherifard, S.A.A. (2007). *The History of Mysticism(1)*. Tehran: SAMT.[In Persian].
- Fouladi, A. R. (2010). *Zaban-e Erfan* [The Language of Mysticism]. Tehran: Sokhan Publications in cooperation with Faraagoft Publications. [In Persian]
- Hafeznia, M.R. (2019). *An Introduction to the Research Method in Humanities (total revision with additions)*. Tehran: SAMT.[In Persian].
- Hosseini Mirabadi, H., & Mohammad Beigi, Sh. (2018). The language of mysticism in the Holy Qur'an and Persian literature. *Language Art*, 3, 23-46. [In Persian].

- Izutsu, T. (1964). *God and man in the Qur'an*. Translated by A. Aram (2019). Tehran: Sahami. [In Persian].
- Jalali, A. (2016). The casket of meanings: A model of lexical analysis of mystical texts. *Researches on Mystical Literature (Gowhar-i-Guya)*, 2(29). 109-138. [In Persian].
- Kalabadi, A. M. (2020). [Al-ta'aruf: Text and translation] Edited by M. J. Shariat. Tehran: Asatir. [In Arabic & Persian].
- Lewin, K. (1936). *Principles of topological Psychology*. Translated by Fritz Heider and Grace M.Heider. First edition. Sixth impression. New York and London: McGRAW-HILL BOOK COMPANY, INC. [In English]
- Lewin, K. (1936). *Principles of topological psychology*. Translated by Fritz Heider and Grace M.Heider. First edition. Sixth impression. New York and London: McGRAW-HILL BOOK COMPANY, INC.
- Marrow, Alfred J. (1969). *The practical theorist: The life and work of Kurt Lewin*. New York, London: Basic Books, Inc., PUBLISHERS.
- Mirbagerifard, S.A.A., & Mohammadi, M. (2017). Ebarat va esharat dar Zaban-e Erfani [Terms and indications in mystical language]. *Pajooeshname Erfan*, (15).193-216.
- Mohamadi Kalesar, A.R. (2015). The role of interpretation in the development of mystical language. *Researches on Mystical Literature (Gowhar-i-Guya)*, 2 (27). 99-122.
- Nwyia, P. (1970). *Tafsir-e Qurani va zaban-e erfani (Exégèse Coranique Et Langage Mystique Nouvel Essai Sur le Lexique Technique des Mystiques Musulmans) (Qur'anic interpretation and mystical language)*. Translated by E. Sa'adat (1994). Tehran: Center for University Publication. [In Persian].
- Shafaghi, M., & Tamimdari, A. (2015). A study of the speech act of apology addressed to God ('Repentance') in Persian and Russian. *Journal of Language Related Research*, 5(26), 285-304. [In Persian]

- Siasi, A.A. (2018). *Ideas about Personality*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian].
- Zarrinkoob, A. (2017). *Investigating Iranian Sufism*. Tehran: Amirkabir. [In Persian]

